A szegénységről a hagyományos zsidó irodalom tükrében

Darvas István

A Misna[1] *teszi fel a kérdést:* „Ki gazdag? Aki örvend osztályrészének.” *A kérdés ennek alapján röviden elintézhető lenne, hiszen gazdag az, aki elégedett, és szegény, aki elégedetlen sorsával, ennél azonban jóval összetettebb a probléma. Dolgozatomban olyan rabbinikus észrevételeket szeretnék bemutatni, melyek igyekeztek körbejárni a szegénység bonyolult és fájdalmas, nem ritkán a szerzőket is elevenen érintő témakörét.*

„*Náftáli jóllakva keggyel és telve az Örökkévaló áldásával*”:[2] ennek kapcsán Rabbi Jichák Káro megjegyezte: „*Minden nemzedékben találsz olyan szegényeket, akik „örvendenek részüknek”, ugyanakkor nem kevés olyan gazdagot is, akik egyáltalán nem elégedettek sorsukkal, ahogy írva van: „aki szereti az ezüstöt, soha nem lakik jól ezüsttel.*”[3] Náftáli azért kapott dupla áldást, hogy egyrészt mindig örüljön annak, amije van, és legyen vele elégedett („jóllakva keggyel”), másrészt, hogy az „Örökkévaló áldásával” élve ne kelljen megismernie a szegénység és a hiány érzését.

A *Talmudból*[4] kiderül, hogy anyagi javainknak Isten az elsődleges és a közösség egésze a másodlagos tulajdonosa: „Rabbi Hanina bár Pápá mondta: bárki, aki áldás nélkül élvez bármit a világon, az olyan, mintha meglopná Istent és Izrael gyülekezetét.” Az elsődleges tulajdonost minden hagyományhű zsidó könnyű szívvel elfogadja, a problémát az okozza, hogy a másodlagos tulajdonosok tulajdoni aránya nincs szabályozva, illetve senki nincs tisztában a helyes tulajdoni arányokkal, azzal, hogy ez hogyan érhető el, és a következményekkel sem.

Szegénység és gazdagság vonatkozásában rengeteg kérdést fel lehet tenni, lévén, olyan kapcsolódási pontjai vannak a kérdésnek, melyek a zsidó közösség működése és gyakorlata szempontjából egyaránt meghatározóak. A teljesség igénye nélkül néhány lehetséges szempont:

- Miért vannak szegények és gazdagok a világon?
- Isteni büntetés-e a szegénység? Isteni jutalom-e a gazdagság?
- Vannak-e kötelességei a gazdagoknak a szegények iránt?
- A beletörődés vagy a kitörés legyen az elsődleges cél?
- Az isteni akarat elfogadása mindenáron?

[1] Ávot 4.1.
[2] 5Mózes 33.23.
[3] Kohelet 5.9.
[4] Bráhot 35b.

- Ha nem isteni akaratot tükröz az egyének anyagi helyzete, akkor mi Isten szerepe a kérdésben? Történhet-e bármi Isten akarata ellenére? Történhet-e bármi rossz Isten akaratából?
- Ha isteni akaratot tükröz, akkor mit lehet, mit kell tenni az isteni akarattal összhangban működni kívánó embernek?

E kérdések többségének kapcsán nem juthatunk a lelkeket megnyugtató és a közösség működését elősegítő válaszokhoz, és pontosan emiatt merül fel, hogy érdemes-e/szabad-e egyáltalán feltenni ezeket. Az öncélúság nem lehet közösségformáló erő.

Minél inkább frappáns választ akar valaki adni, annál inkább balul sülhet el mondandója. Ezt egy példával illusztrálnám: A *Talmud*[5] azt a párbeszédet tárja fel, amely Rabbi Akiva és Tineius/Turnus Rufus római kormányzó közt zajlott le. Rufus azt kérdezi, hogy ha Isten szereti a szegényeket, akkor miért nem adakozik nekik? Rabbi Akiva a szegények megsegítéséről és a jótékonyságról a következő példabeszédet mondja el: Egy király megharagudott a fiára, és börtönbe zárta. Azt parancsolta, hogy ne adjanak neki se enni, se inni. Egy ember a börtönben mégis megeteti, megitatja a fiát. Amikor a király ezt meghallja, nem jutalmazza-e meg ezt az embert? Mindannyian Isten gyermekei vagyunk. Ebből kiderül, hogy Rabbi Akiva szerint a szegények Isten büntetésben lévő gyermekei, akik meglehetősen passzív szerepben lehetnek részesei a jómódúak jellemfejlődésének.

Persze nem csak ilyen hangvételű kommentárok születtek a zsidó irodalomban. Van olyan forrásunk, amely kifejezetten pozitív[6] konnotációban szól a szegénységről: „*Jó nékem, hogy elszegényedtem, hogy tanulhatom rendeleteid. Ajkad törvénye jobb nékem, mint sok ezer arany és ezüst.*”[7]

Más forrás szerint mindkettő hordoz magában veszélyeket: „*A hiábavalóságot és a hazugságot messze távoztasd tőlem; szegénységet vagy gazdagságot ne adj nékem; táplálj engem hozzám illendő eledellel. Hogy megelégedvén, meg ne tagadjalak, és azt ne mondjam: kicsoda az Örökkévaló? Se pedig megszegényedvén ne lopjak, és gonoszul ne éljek Istenem nevével!*”[8]

Általánosságban azt kell mondanunk, hogy a zsidó hagyomány elfogadja a tényt, hogy vannak szegények és gazdagok, és hogy ez az állapot megoldandó problémákkal jár együtt, amelyeket nem lehet e helyzet létrejötte okainak elemzésével kezdeni, még kevésbé érdemes az okok firtatásával és az adott helyzet megváltoztatásával próbálkozni, elsősorban azért, mert így az ember javító, problémameg-

[5] Bava Batra 10a.

[6] Meg kell jegyezni, hogy többnyire viszont nagyon nem: a *Talmudban* nevezik a halál egyik formájának, más észrevétel szerint a szegénység az ember házában rosszabb, mint ötven pestis. A *Midrás* azt mondja, hogy akit a szegénység sújt, az olyan, mintha a világ összes baját hordaná. Az éhezés és a szegénység megtöri a lelket, a *Tóra* iránti elkötelezettséget is. A bölcsek erről így írtak (*Misna* Ávot 3:17): „*Ahol nincs étel, ott Tóra sem lehet*”, szó szerint: „*im éjn kemáh, éjn torá – Ha nincs liszt, nincs Tóra.*”

[7] Zsoltárok 119.71–72.

[8] Példabeszédek 30.8-9.

oldó tevékenységeinek száma, illetve az ezekhez szükséges energia csökkenne.

A Rámbám szerint,*„nincs nagyobb öröm a szegények, árvák, özvegyek felvidításánál, mert aki megörvendezteti őket, a* Sehinához[9] *válik hasonlatossá, miként írva van:*[10] »magasságban és szentségben ülök, és a lesújtottnál és alázatos lelkűnél is, hogy felélesszem az alázatosak lelkét, és felélesszem a lesújtottak szívét.«"[11]

Jesájáhu Leibowitz,[12] a XX. század lángelméje írja: *„A hívő zsidó nem abban hisz, amiről nincs tudomása, vagy amit nem ért, hanem abban, hogy kötelessége a* micvák[13] *betartása szerint élni. Ha valaki tartja a* micvákat, *az hitének egyetlen érthető megnyilvánulása, és nincs a hit kifejezésére más mód. A* micva *teljesítése magának a* micvának *a teljesítésért az egyetlen kapcsolat ember és Isten között.*"

„Ha lesz közted szűkölködő, testvéreid egyike, kapuid egyikében, országodban, amelyet Örökkévaló Istened ad neked, ne keményítsd meg szíved, és ne zárd be kezed testvéred előtt, aki szűkölködő."[14] Talán a legfontosabb, az emberek viszonyát szabályozó *micvánk*, a *cedáká* (adakozás) sajátossága, hogy teljesítésekor nem mondunk áldást. Ez természetesen elgondolkodtatta bölcseinket is. A rimanovi Menahem Mendel az alábbi indoklást fűzte hozzá: *„A zsidó ember kötelessége, hogy örömmel és teljes szívvel mondjon el minden áldást. A szegényeknek való adakozást nem teljes szívvel és nem kitörő örömmel teljesítjük, ezért nem rendeltek mestereink* bráhát[15] *a* cedáká micvájához..." Természetesen nem az anyagi veszteségünkre gondolt a mester, hanem arra, hogy nem örvendezhetünk, ha a rászorulók miatt *micvát* teljesíthetünk.

„[…]*ne keményítsd meg szíved, és ne zárd be kezed testvéred előtt, aki szűkölködő. De nyisd meg kezed neki, és adj kölcsön neki.*"[16] Első pillantásra úgy fest: a szöveg önmagát ismétli, hiszen miért szükséges külön emlékeztetni arra, hogy ne keményítsük meg szívünket, és külön utasítást adni, hogy kezeinket nyissuk meg? Induljunk ki abból, hogy a *Tóra* igen ritkán határozza meg a parancsteljesítés követendő módját. Példának okáért nem árulja el, hogy miként kell sátrat építeni, hogyan ajánlatos maceszt sütni, egyszerűen parancsba adja a sátorban lakozás, illetve a maceszfogyasztás kötelességét. Vajon a *cedáká* esetében miért fontos a végrehajtás mikéntjéről is szólni?

Ráv Mose Feinstein érdekes magyarázatot kínál e kérdésre. Szerinte a vers két része két külön *micvát* tartalmaz. Az első parancs szerint ne keményítsük meg szívünket, vagyis készítsük elő magunkat az adakozásra, és várjunk türelmetlenül a lehetőségre, hogy adhassunk valakinek A második, a kezek megnyitását célzó *micva* arra vonatkozik, ha valaki nem képes az elsőben leírt „türelmetlen várakozásra", akkor is adakozzon szükséghelyzet

[9] *Sehina* vagy *sekina*: Isten jelenléte vagy Isten dicsősége.

[10] Jesája 57.15.

[11] Hilhot Megila 2.17.

[12] Izrael legbefolyásosabb filozófusa; élt: 1903–1994.

[13] *Micva*: parancsolat.

[14] 5Mózes 15.7.

[15] *Bráhá*: áldás.

[16] Uo.:7–8.

esetén, tudva azt: a lelkesedés nem elengedhetetlen feltétele a nemes cselekedet végrehajtásának. Ráv Feinstein magyarázatát továbbgondolva azt mondhatjuk, hogy értékes leckét kínál e helyen a *Tóra*: nem elég a törvény betű szerinti precíz alkalmazása, meg kell próbálni valamilyen többletet is hozzátenni. Ez a többlet az adakozás vonatkozásában azt jelenti: úgy kell adni – az összeg nagyságától függetlenül –, hogy a *cedákából* részesülő ne érezze úgy, könyöradományt kapott. Tisztában kell lennünk a *micvára* készülve, hogy egy rászoruló testvérünknek tesszük könnyebbé, gondtalanabbá életét a számára juttatott összeg segítségével. Azt mondhatjuk, hogy a tórai vers két dolgot tanít: egyrészt az adakozás kötelességét, másrészt azt, miként lehetünk jó zsidók. Azáltal, hogy anyagi javainkat másokkal megosztjuk, tanúbizonyságát adjuk hitünknek is, hiszen az Ő-való előtt megmutatjuk: tisztában vagyunk azzal, hogy az ember jólétéről Ő gondoskodik, és ebből fakadó hálánk és hűségünk jeleként Hozzá hasonlóan gondoskodunk az elesettekről.

Az emberek egymáshoz fűződő viszonyát szabályozni kívánó *micvák* jelentősége abból fakad, hogy a Teremtőnek, embertársainknak és magunknak egyaránt örömet okozhatunk gyakorlati alkalmazásukkal. Ezt a gondolatot erősíti a következő vers és annak interpretációja is. „*Amit az ember a* kohénnak[17] *ad, az övé legyen.*"[18] Első olvasatra azt jelenti a vers, hogy a *cedáká* azt gazdagítja – jelesül a *kohént* – aki kapja. Azonban a rabbinikus kommentárok kiemelik, hogy valójában nemcsak az elfogadó fél részesül a *cedáká* áldásában, hanem az adakozó is. „*Ha az ember szűkösnek látja az ellátmányát, akkor készítsen abból* cedákát."[19] Ennek alapján pedig úgy is érthetjük a fenti verset, hogy a *kohénnak* vagy szegénynek adott összeg vagy más felajánlás az ő, vagyis az adományozó hasznára (is) lesz.

Végezetül egy gyakorlati jó tanács: „*Ha elszegényedik testvéred, és lehanyatlik keze melletted, támogasd őt* [...] *hogy élhessen melletted.*"[20] Rabbi Mose Alsih (Torát Mose) mondja: „*Az előző versek többsége többes számban íródott, nem véletlen, hogy az elesettek megsegítését célzó* micva *egyes számban van megfogalmazva.*" Gyakran előfordul, hogy a rászoruló ember valódi segítség helyett tanácsokat kap, mondván: jobb lenne, ha inkább máshoz, gazdagabb, okosabb, alkalmasabb emberhez fordulna problémáival. A *Tóra* figyelmeztet: mindannyian kötelesek vagyunk segíteni! Igen komoly hiba figyelmen kívül hagyni, hogy a segítséget kérő ember tisztában van azzal, hogy mit szeretne, ezért, ha módunkban áll, akkor úgy segítsük, ahogy szeretné. Ha nem tudunk segíteni, akkor a tanácsainkat inkább tartsuk meg magunknak.

Felhasznált irodalom

The Schottenstein Edition of the Talmud. Mesorah Artscroll Publications, New York, 1984.

[17] *Kohén*: *kohanita* származású, vagyis Áron (Mózes bátyja) leszármazottja.

[18] 4Mózes 5.10.

[19] Gittin 7a.

[20] 3Mózes 25.35.

Steinsaltz, Adin: *The Talmud: The Steinsaltz Edition*. Random House, New York, 1989.

Baker, Menachem: *Parpera'ot la-Torah : amarot, midrashim, sipurim*. Omen, Yerushalayim, 1983-1986.

Maimon, Moshe ben: *Sefer Mishnah Torah : Sefer Madah*. YourSefer.com, 2013.

Raj Tamás (szerk.): *IMIT Biblia*. Teljes kétnyelvű (héber-magyar) Biblia két kötetben. Makkabi Kiadó, Budapest, 1993.

OR-ZSE imakönyv. Budapest, 2017.